

Marta Kaźmierczak, *Przekład w kręgu intertekstualności*, Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Warszawa 2012, 273 strony (recenzja książki)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2015.019>

Wymieniony w tytule krąg okazuje się zapowiedzią kolejnych. W książce bowiem mamy do czynienia z klasyfikacją intertekstów przedstawioną na zasadzie koncentrycznie zacieśniających się kręgów (zob. s. 5), od paneuropeizmów do autonawiązań. Celem recenzowanej monografii jest zbadanie związku pomiędzy typem intertekstu (przynależności do danej grupy) a stopniem jego przekładalności, z uwzględnieniem przestrzeni kulturowej (tłumaczenie na języki bliskopokrewne i dalekie). Mimo wzrostu zainteresowania w ostatnich latach intertekstualnością w kontekście przekładu nie była dotąd podejmowana – jak podkreśla też autorka – taka właśnie, tematyczna klasyfikacja nawiązań międzytekstowych (zob. s. 5). Materiałem ilustracyjnym jest poezja Bolesława Leśmiana¹: korpus translatów składa się w zasadniczej mierze z przekładów na język rosyjski i angielski, często jednak wzbogaćony tłumaczeniami na język niemiecki, czeski, bułgarski i ukraiński. Skupienie się na wierszach jednego poety gwarantuje spójny zbiór tekstów, wybór zaś poezji pozwala oczekiwać innych rozwiązań translatorskich niż połączenie przekładu dosłownego z przypisem, z czym moglibyśmy mieć do czynienia w przypadku prozy (zob. s. 6).

Przedstawiony w książce model analityczny polega na wskazywaniu przez autorkę sygnałów intertekstualności w oryginale, odnajdywaniu i omawianiu odnośnych miejsc w przekładach, rozważaniu innych możliwości translacyjnych, a wreszcie badaniu wpływu zastosowanych decyzji na odbiór intertekstu w przekładzie. Autorka oczywiście sprawdza też obecność i funkcjonowanie rozpatrywanego intertekstu w kulturze przekładu oraz zwraca uwagę na fakt użycia/braku użycia przez tłumaczy wierszy Leśmiana istniejących rozwiązań.

¹ Oparcie się na utworach Bolesława Leśmiana autorka uzasadnia z jednej strony szerokim wachlarzem występujących w nich międzytekstowych nawiązań, z drugiej zaś – dostępem do względnie bogatego korpusu przekładów, w tym serii translatorskich.

Praca składa się z trzech zasadniczych części. Pierwszą z nich tworzą *Preliminaria* (s. 8–42²). W nich autorka w bardzo rzetelny sposób przedstawia historię przekładów oraz odbiór polskiego poety za granicą (*Przekłady i zagraniczna recepcja poezji Leśmiana*). Nie pomija przy tym tłumaczeń amatorskich zamieszczanych w Internecie, jednocześnie każdorazowo zaznacza, czy będzie z nich korzystała, czy nie, oraz motywuje swój wybór (zob. np. przyp. 19 na s. 11 lub rozważania na s. 16). Kolejne trzy podrozdziały dotyczą stanu badań nad intertekstualnością (*Perpektywa badawcza*), intertekstualnością z perspektywy przekładu (*Intertekstualność a przekład*) i źródłami Leśmianowskich odniesień (*Intertekstualność w pracach o twórczości Leśmiana*). Przy okazji szeroko zarysowanej literatury przedmiotu (należy podkreślić, że nie jest to tylko przegląd, ale również próba krytycznego spojrzenia) autorka zwraca uwagę na te prace, na które będzie się powoływać w dalszej części swych rozważań, przedstawia też narzędzia badawcze, a także wybrany zbiór terminologiczny (sygnał intertekstualny/wykładnik intertekstualny/intertekst, źródło intertekstu/archetektst/pre-tekst; w przypadku oryginału i przekładu: tekst źródłowy–tekst docelowy; zob. s. 21). *Preliminaria* kończy szkic dotyczący recepcji przekładów w odnośnych kulturach docelowych, autokomentarzy tłumaczy oraz komentarzy redaktorów poszczególnych wydań, recenzentów czy badaczy zajmujących się obcojęzycznymi wariantami wierszy Leśmiana (*Badania nad przekładami poezji Leśmiana*). Na tle zaprezentowanych szczegółowych studiów i uwag (nielicznych, zwłaszcza w przypadku angielskich tłumaczeń) monografia Marty Kaźmierczak stanowi niejako przy okazji ważny element podsumowujący ogólną problematykę tłumaczenia utworów polskiego poety.

Głównym jednak zadaniem pracy jest prześledzenie odwołań intertekstualnych w parze oryginał–przekład. Temu poświęcone zostały dwa kolejne rozdziały: *Interteksty o wysokim stopniu eksplicytności* (s. 43–52) oraz *Kręgi intertekstualności (Typy pre-tekstów a przekład)* (s. 53–232). Pierwszy z nich, zdecydowanie odbiegający objętościowo od drugiego, stanowi wstępne rozpoznanie tematu i dotyczy wpływu jawności intertekstu na jego odtworzenie w przekładzie. Jawność wykładnika intertekstualnego może wynikać przede wszystkim z zastosowania wyróżnienia topograficznego (cudzysłów, rozstrzelony druk) lub atrybucji (wskazanie źródła bądź sugestia zapożyczenia). Krótkie rozważania w obrębie tego zagadnienia zamyka ocena przedstawionych spostrzeżeń. W rozdziale trzecim skupiono się na różnych poziomach

² Na s. 42 zamieszczony został wykaz stosowanych skrótów.

funkcjonowania archetektstu. Tu autorka dzieli swój wywód na 10 części³, stanowiących kolejne podrozdziały:

1. *Nawiązania o charakterze biblijnym*
2. *Nawiązania antyczne*
3. *Odwołania do kanonu literatury powszechnej*
4. *Baśń literacka a archetektst*
5. *Literatura i wierzenia Indii jako archetektst*
6. *Interteksty o charakterze filozoficznym*
7. *Nawiązania do makrotekstur mitologii słowiańskiej*
8. *Nawiązania do literatury polskiej*
9. *Intertekstualne nawiązania do polskiego folkloru*
10. *Autonawiązania.*

Nie będę w tym miejscu omawiać każdego z wymienionych wątków, chciałabym natomiast podzielić się kilkoma ogólnymi spostrzeżeniami. Do nich należy przede wszystkim wnikliwa znajomość twórczości Leśmiana⁴, która pozwala autorce na rzetelną analizę badanego materiału, doskonała kompetencja językowa (ilustracje pochodzą z różnych – wymienionych wcześniej – językowych źródeł), niezbędna z jednej strony do oceny przedstawionych decyzji translatorskich, z drugiej zaś – do sugerowania własnych rozwiązań oraz doskonała orientacja w zagadnieniach przekładoznawczych (wielokrotnie wspomniany w tekście głównym problem zyskuje rozwinięcie w ramach przypisu uzupełnionego odpowiednią bibliografią). Na uwagę zasługuje skrupulatność badawcza, ujawniająca się w szczegółowym dokumentowaniu założonych tez, stawianiu nowych pytań, szukaniu na nie odpowiedzi w różnych źródłach. Warta podkreślenia jest też pozytywnie wartościowana rezerwa interpretacyjna, czyli wskazywanie na możliwość rozmaitych uzasadnień analizowanych rozwiązań przekładowych. Przy tej okazji wpływa

³ Spojrzenie tematyczne zaprezentowane w tym rozdziale nie oznacza opozycji w stosunku do poprzedzającej go części. Intertekstualność ujawniać mogą nie tylko wskazówki graficzne czy obecna w tekście atrybucja, ale też niektóre nazwy własne.

⁴ Rozważania na temat poezji Leśmiana w kontekście przekładu były tematem m.in. następujących artykułów autorki: „Kłopoty ze wzniosłością – Leśmian po rosyjsku i po angielsku”, [w:] *Między oryginałem a przekładem*, t. XIV: *Wzniosłość i styl wysoki w przekładzie*, J. Brzozowski, M. Filipowicz-Rudek (red.), Kraków 2008, s. 103–117; „Leśmian ocenzurowany?”, [w:] *Tabu w przekładzie*, P. Fast, N. Strzelecka (red.), Katowice–Częstochowa 2007, s. 145–169; „Wybrane parateksty obcojęzycznych wydań poezji Bolesława Leśmiana”, [w:] *Między oryginałem a przekładem*, t. XVII: *Parateksty przekładu*, E. Skibińska (red.), Kraków 2011, s. 149–164; „О необходимости словотворческой изобретательности в переводе (Б. Лесьмян и Г. Зельдович)”, [w:] *Концептосфера – дискурс – картина мира. Международны́й сборник научных трудов по лингвокультурологии*, СаГа, Самара 2006, s. 148–153.

na powierzchnię chociażby wątek wyczerpywania się serii w tłumaczeniach poetyckich związany z ryzykiem popełnienia plagiatu (zob. s. 60). Oceniając monografię, należy ponadto odnotować fakt sięgnięcia przez autorkę również po pozawerbalne sygnały intertekstualne – w jednym z podrozdziałów przedstawia bowiem zagadnienie najtrudniejszej do odtworzenia aluzji, jaką jest rysunek rytmiczny (metrum w roli intertekstu – zob. s. 210 i n.).

Oprócz konkluzji, zamykających poszczególne kręgi intertekstualnych odniesień, autorka prezentuje też kompleksowe podsumowanie przeprowadzonych badań (*Wnioski*, s. 233–239). Perspektywa całości przekłada się na przedstawienie ogólnego bilansu zysków i strat oraz – tam, gdzie jest to możliwe – strategii poszczególnych tłumaczy. Monografię zamyka bogata bibliografia oraz indeks nazwisk, ułatwiający późniejsze wrywkowe korzystanie z książki.

Omówienie pracy Marty Kaźmierczak byłoby niepełne bez wspomnienia o walorach językowych. Autorka bowiem nie tylko kreśli szeroki i jednocześnie szczegółowy obraz badawczy, ale czyni to jeszcze z ogromną dbałością o szatę językową. Wszystko to w połączeniu ze swobodą wypowiedzi i płynnym przechodzeniem do kolejnych rozważań sprawia, że tę książkę, ważną z naukowego punktu widzenia, po prostu dobrze się czyta.

Monika Krajewska
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

